

Yeni Türkiye'nin Yeni Belgeselleri: "Yeni bir Türkiye, yeni bir söylem ve yenilikçi bir belgesel dili"

Müjde Arslan, Berke Baş, Elif Ergezen, Aydın Kudu

Mithat Alam Film Merkezi, Docİstanbul işbirliği ile Ekim ayında Yeni Türkiye Belgeselleri başlıklı bir programla 2009 yılında çok izlenen ve çok konuşulan 5 belgeseli izleyiciyle buluşturdu. Film gösterimlerinin ardından da filmlerin yönetmenleri Müjde Arslan, Berke Baş, Elif Ergezen ve Aydın Kudu; Mithat Alam Film Merkezi'ne konuk oldular, Docİstanbul'dan Can Candan'ın moderatörlüğünde Türkiye'de belgesel sinemayı, sınırlarını ve belgesel film yapmayı konuştular.

Can Candan: İlginiz ve katılımınız için çok teşekkür ediyorum. Elif Ergezen ve ben Boğaziçi Üniversitesi'ndeyiz. Müjde Arslan, Berke Baş ve Aydın Kudu da, sağolsunlar, kırmadılar bizi ve geldiler. Bu etkinlik docİstanbul ve Mithat Alam Film Merkezi'nin işbirliği ile gerçekleştirildi. Öncelikle, biraz docİstanbul ile ilgili kısaca bilgi vereyim. docİstanbul, geçmişi, bugünü ve yarınını odaklanarak belgesel sinemanın tüm açılımlarıyla ilgilenen ve Türkiye'de yaratıcı belgesel sinemanın tanınması, anlaşılması ve üretilmesi için çalışan bir araştırma, eğitim, politika ve iletişim merkezidir. docİstanbul'u 2007'de bir proje olarak başlattık. Berke Baş ve ben kurucu ekibin içindeyiz ve şu anda Boğaziçi Üniversitesi'nde bu projeyi yapılandırmaya çalışıyoruz. 9 - 12 Ağustos 2010 tarihleri arasında belgesel sinema alanının en önemli uluslararası konferansı olan Visible Evidence'a Boğaziçi Üniversitesi'nde ev sahipliği yapacağız. Bu vesileyle hepimizi davet ediyorum konferansa şimdiden.

Belgesel gösterimleri ve bugünkü tartışma programından oluşan etkinliğimize Yeni Türkiye Belgeselleri adını koyduk. Son dönem belgesellerinden seçilmiş beş filmi bir seçki olarak gösteriyoruz. Bunlardan *Kara Altından Altın Mikrofona* Metin Avdaç'ın filmi; *5 No'lu Cezaevi* Çayan Demirel'in filmi; *Ölüm Elbisesi: Ku-*

malık Müjde Arslan'ın filmi; *Şairin Ölümü* Elif Ergezen'in filmi ve yarın akşam göstereceğimiz *Son Kumsal* Rüya Arzu Köksal'ın filmi. Tabii, akla ilk gelen soru bu etkinliğe neden Yeni Türkiye Belgeselleri adını koyduğumuz. Belki de sonuna bir soru işareti koymamız gerekirdi. Bu adı koyarken üç şekilde anlayabiliriz diye düşündük: Birincisi ve en düz anlamıyla, Türkiye'de yeni üretilen bağımsız belgesellerden oluşan bir seçkiyi kapsamaması nedeniyle bu isim verildi: *Son Kumsal 2008*, diğer bütün filmler 2009 yapımı. Dolayısıyla, belirli bir kronolojiyi yansıtıyor ve bir güncelliği ifade ediyor. İkincisi, yeni Türkiye'nin belgeselleri olarak okumak mümkün bunu. Dolayısıyla, yeni bir Türkiye'den söz etmek mümkün mü sorusunu ortaya atıyor. Her toplumda olduğu gibi yaşadığımız toplumda da bir devinim, değişim söz konusu. Son dönemde özellikle Avrupa Birliği aday üyeliği sürecinde yaşanan birtakım değişiklikler söz konusu ve bunlar bazılarımıza ümit veriyor, bazılarımızı korkutuyor. Bu toplumsal değişimler kültürel üretimin bir alanı olan belgesel sinemaya nasıl yansıyor, belgesel sinema toplumsal değişimlerle, güncel meselelerle nasıl ilişkilendirilebilir soruları sorulabilir bu ikinci anlamda. Üçüncü olarak da "yeni belgesel" üzerine gidersek Türkiye'de üretilen ve bir şekilde yeni, farklı ve yenilikçi olan belgeseller anlamında alabiliriz. Türkiye'de yeni belgesel diye bir şey var mı? Varsa yeni olan nedir bu belgesellerde ve bir türlü değişmeyen şeyler nelerdir? Belki sohbetimizi bu sorular etrafında şekillendirebiliriz diye düşündüm.

Tabii, bir de neden bu beş belgeseli seçtiğimiz sorusu akla gelebilir. Bu seçkiyi oluştururken birtakım kriterler belirledik: Bağımsız belgesel olmalarına; festivaller dışında neredeyse hiç seyirciye buluşma imkanı bulamamış olmalarına; Türkiye'deki güncel meselelere temas eden, topluma ayna tutan belgeseller olmalarına; şimdiye kadar bilmediğimiz, duymadığımız, bilip de görmezden geldiğimiz meselelere değiniyor olmalarına; devlet vatandaş ilişkisine odaklanmış veya etnik, politik, toplumsal cinsiyet anlamında azınlık grupları, kimlikleri ve sorunlarıyla ilgili olmalarına dikkat ettik. Tabii ki bu coğrafyada üretilen ve en az bu filmler kadar izlenmeye, tartışılmaya değer başka bir sürü film daha var. Ancak bu seçkiyi beş filmle sınırlamak zorunda olduğumuz için onları dışarda tutmak zorunda kaldık. Bununla beraber, bu seçkiye giremeyen bu tip belgeselleri seyircilerle buluşturma çabamız Mithat Alam Film Merkezi'nde devam edecek. Bugünkü panel gibi etkinliklerle de Türkiye'de cılız olan belgesel eleştirisine sizlerle birlikte bir katkıda bulunmak istiyoruz. Benim aklımda başlangıç için şöyle bir soru var: Neden bu belgeseli yaptınız, neden bu konuyu seçtiniz ve neden konuyu bu şekilde işlemeyi tercih ettiniz?

Müjde Arslan: Öncelikle, filmlerimizi böyle nitelendirdiğiniz için

teşekkür ediyorum. Bu belgeseli neden yaptığımız sorusuna gelirsek; bir film başka insanların hayatlarına değmeyecekse, kalplerine dokunmayacaksa, ufacak da olsa bir şeyleri değiştirmeyecekse yapılmasının da hiçbir anlamı yoktur diye düşünüyorum. Benim sinemaya en temel yaklaşımım bu. *Ölüm Elbisesi: Kumalık* Mardin Kızıltepe'deki kuma kadınların hayatlarına bakıyor ve bu kadınlardan biri de benim halam. Halamın başından geçen bir hikaye olmasaydı da bu filmi yapardım çünkü Mardin'de doğup büyüyen bütün kız çocukları gibi ben de aynı şartlar altında, aynı olası tehlikelerle karşı karşıyaydım. Örneğin, 11 yaşında ilkokulu bitirdiğim sene sürekli rüyamda hamile olduğumu görüyordum çünkü etrafımdaki bütün kadınlar sürekli hamileydi ve 12 yaşında evlendiriliyordu hepsi. Okula devam etmeleri bir nevi mucizeydi ve ben de o mucizeyi bir şekilde yaşayabildim.

Aslında biyoloji okudum ama okul yıllarında fotoğraf çekmeye ve bir yerlere yazı yazmaya başlamıştım. Elimde yazmak gibi bir imkan olunca, benim, ablamın, halamın, teyzemin ve Mardin'deki bütün kadınların yaşadıklarını anlatma ihtiyacı duydum. Çektiğim kısa filmler iyi tepkiler aldı; festivallere davet edildi, ödüller aldı vs. Bu da sinema yüksek lisansına kabul edilmemi sağladı. Aslında bunların hepsini bu belgeseli çekmek için yaptım diyebilirim, çünkü bu ayrımcılığa, kadınların maruz bırakıldığı bu baskılara karşı içimde büyük bir öfke vardı ve bunu bir şekilde ifade etmem, bir yerlere dokunacağını umarak anlatmam gerekiyordu. Filmli ilk önce arkadaşlarımla evde izledik. O öfkenin kadın arkadaşlarıma da geçtiğini gördüm; televizyona terlik fırlatma isteği uyandırdı filmdeki diyaloglar. Erkeklerse oldukça rahattılar; hatta bazıları abartıldığını, erkeklerin kötülendiğini düşündüler. Oysa ki çekimler sırasında hiçbir müdahalede bulunmadım; tamamen kendi aralarındaki diyaloglara yer verdim.

Elif Ergezen: Aslında gerçek o kadar aşık ki olanı göstermek bile insanları rahatsız edecek bir boyutta zaten.

Müjde Arslan: Çekimler için özellikle bir kadın kameramanla çalıştım çünkü kadınların bize kendilerini açabilmeleri çok önemliydi. Görüntü yönetmeni Senem Tüzen'di; kendisinin de kısa filmleri var. Çok da iyi bir gözü vardır. Bir hafta sürdü çekimler ve o bir hafta boyunca bütün o ilişkileri, kadınların yaşadıklarını görmek, o diyalogları duymak ikimizde de bu konuyla ilgili, bu döngünün kırılmasıyla ilgili bir şeyler yapma isteği uyandırdı. Tabii ki erkekler kendi kendilerine bu fikirlerini, algılarını, tavırlarını değiştirmeyecekler çünkü bu durumdan fazlasıyla mutlular. Ama kadınlar seslerini yükselttikçe bir şeyleri değiştirme imkanı doğacak. Filmdeki adamlardan biri, alın, diyor, konuşturun; iki kelimeyi bir araya getiremez ki, diyor. Kadınların ruhu boşaltılmış resmen; ne düşündüklerini, ne hissettiklerini ifade ede-

mez hale getirilmişler. Çok isyankar kadınlar da var tabii filmde. Pamuk tarlasında çalışıp kendi hayatını kazanan kadın aslında cidden diğerlerine göre çok daha özgürleşmiş mesela. Filmde sesi çıkan, tam da bu yüzden biraz da olsa içimizi rahatlatan tek kadın oydu aslında. Diğerleri tüm yaşadıklarına rağmen suskun kalmayı sürdürüyorlar.

Elif Ergezen: Erkeklerin yaklaşımı nasıldı? İki kadın olarak gittiniz oraya çekim ekibi olarak. Nasıl karşıladılar, nasıl konuştular sizinle?

Müjde Arslan: Önceleri oldukça rahattılar; sonuçta karşılarında iki kadın var, ciddiye alınacak bir şey değil yani. Yapmak istediğimiz şeye anlam veremeseler de sonuçta onlar için iki kadınız. Ama sonra kendilerinin yapamadıkları bir şey yaptığınızı; bir film çektiğinizi, elinizde bir kamera olduğunu, bunun nasıl kullanıldığını bildiğinizi görünce; yani alışkın oldukları kadın tipinden farklı olduğunuzu ve onların yapamadığı bir şeyi yapabildiğinizi görünce sizi de erkekleştirmeye çalışıyorlar. Klasik başarılı kadının erkekleştirme hikayesi aslında ve yapmaya çalıştığımız şey düşünülünce çok sinir bozucu bir ironisi var tabii.

Elif Ergezen: Kendileri için tehlikeli olabileceğiniz, düzenlerini bozabileceğiniz ya da en azından rahatsız edebileceğiniz bile akıllarına gelmiyor aslında.

Müjde Arslan: Yok, gelmiyor. Ama tabii beni tanıdıkları için kötü bir şey yapmayacağımızı da biliyorlardı. Tabii bununla beraber erkekler için anlamsız bir şey yaptığımız da açıktı. Kadınlar daha istekliydiler; kendi dertlerini birilerinin anlatacak olması desteklemeleri için yeterliydi.

Elif Ergezen: Peki, çekimler dışında konuşurken erkeklerin farklı şeyler söyledikleri oluyor muydu? Ya da kamera kapandıktan sonra size karşı tavırlarında bir farklılık oluyor muydu?

Müjde Arslan: Kamera kapandığında biz de konuşmaya başlıyorduk. Sonuçta çekimler sırasında hiç müdahale etmiyorduk ama kamera kapandıktan sonra tartışmalar başlıyordu, tabii.

Bir yerde dedenizin sizi köyden kovduğunu okumuştum...

Müjde Arslan: Kovmak değil de şöyle oldu: İlk gün uçaktan iner inmez dedemlerin köyüne gittik ve hemen çekimlere başladık. Daha rahat ederiz diye dayımda kalıyorduk ve dedem oraya gelip, buradan hemen gideceksiniz, dedi.

Neden?

Müjde Arslan: Torununun, elinde bir kamerayla, köyüne gelip çekim yapması onun için utanılacak bir şeydi çünkü. Bir kadının bu tip işlerle uğraşmasını almıyordu kafası; köylüler ne der diye düşünüyordu. Şimdi gülüyorum ama o zaman çok kızgınlık uyandırmıştı bende. Ben dedemle küçüklüğümünden beri bir çarşıya içindeydim zaten. Ama film bittikten sonra o da izledi ve o zaman işin ciddiyetini; film çekmenin de bir meziyet olduğunu; benim aslında kötü bir şey yapmadığımı anladı. Daha sonra filmle ilgili röportajları vs. görünce hoşuna bile gitmeye başladı.

Kamerayı erkeklere doğrultuyorsunuz; bunda bir sorun yok. Peki, sonra onların önemsiz gördükleri kadınlara da doğrultmanızı ve onların kendilerini ifade etmelerine bir araç olmanızı nasıl karşıladı erkekler? Tepki çekti mi? Kadınlar bundan nasıl etkilendi?

Müjde Arslan: İki tarafı da ikna etmemiz gerekiyordu tabii. Ne yapmaya çalıştığımızı, nasıl bir şey ortaya çıkacağını, ortaya çıkan filmin nerelerde gösterileceğini anlatmamız gerekiyordu. Mesela, erkekler kesinlikle televizyonda gösterilmesini istemiyorlardı; çünkü küçük yerlerde televizyona çıkmak kötü, çirkin bir şey olarak görülüyor. Televizyona çıkmak onlar için kötü yola düşmek gibi bir şey...

Elif Ergezen: Evet, öyle algılanıyor. Ben üç kadının hikayesinden bir belgesel yapmıştım; onlar da, her yerde gösterebilirsin ama lütfen televizyonda gösterme, demişti.

Müjde Arslan: Ben de onlara festivallere kabul edilirse oralarda gösterileceğini, edilmezse de onlara her halükarda bir kopyasını göndereceğimi söyledim. Hakikaten başlarda filmi yaparken ne çıkacağına dair bir fikrim yoktu, bir film olur mu olmaz mı bilmiyordum ve çok da önemsemiyordum aslında bunu. Yıllardır içimde biriken kavgalarımı anlatacağım bir metin gibi bir şeydi benim için. Çıkan sonucu da onlara gönderecektim ve haydi, buyurun buradan devam edelim, diyecektim.

Biraz da Elif Ergezen'e dönelim. Neden bu belgeseli yaptığınızı özetler misiniz biraz?

Elif Ergezen: Hep biraz kişisel öykülerden yola çıkarak yapıyor bu tür belgeseller herhalde. Ben de Laz'ım ve Arhaviyim aslen. Yıllar önce Arhavi'ye gittiğimde Hasan Helimiş'in adını duymuştum ilk kez. Lazca yazan, Lazca konuşan ve Lazcayı bir edebiyat, bir sanat, bir yaratma dili olarak kullanan birinin olduğunu ilk defa öğrendim. Lazca konuşan çok insan vardı etrafımda ve hep o dilin içerisinde büyüdüm ama onun asla günlük hayatın dışına çıkan bir dil olduğunu düşünmemiştim. Lazca be-

nim için hep kenarda, dışarıda kalan bir dildi aslında ve Hasan Helimişi'yi öğrenince çok merak ettim.

Nasıl öğrendiniz?

Elif Ergezen: Gürcistan'da tanınan, bilinen bir şairdi zaten, çünkü Sovyetler önem vermişlerdi dil konusuna. Tiflis Üniversitesi'nde Lazca Enstitüleri bile vardır. Hatta Gürcistan'daki Lazlar dillerine, kültürlerine çok sahip çıkarlar diye övünürdük biz. 1989'dan sonra sınırın açılmasıyla biz de ordaki akrabalarımızla iletişim kurmaya başladık ve Hasan Helimişi adı da duyulmaya başladı Türkiye'de ufak ufak. Ben de bir yaz Arhavi'ye gittiğimde duydum adını ve çok merak ettim. Araştırmaya başladım, ama tabii o zaman çok toydum daha. Belgesel sinema yeni yeni hayatıma giriyordu ve henüz kendimi geliştirme aşamasındaydım. Her zaman da Lazca ile ilgili bir şeyler yapma arzusu vardı içimde. Birkaç deneme, araştırma, kendimi geliştirme filmlerinden sonra bu filmi yapmaya hazır hissettim kendimi.

Peki, sizce nasıl bir işlevi var böyle bir filmin?

Elif Ergezen: Hasan Helimişi'nin anlatımı çok yalın, sade... Ben de onun yalınlığında bir şeyler anlatmak istedim filmde ve nasıl ki o, şarkılarını Lazlara Lazca söylüyorum, diyorsa, ben de aslında bu film her şeyden önce Lazların izleyeceği bir film olsun diyerek yaptım. İlk gösterimi de tamamen Lazca konuşan bir gruba yaptık. O bambaşka bir deneyimdi benim için; çünkü filmin kendisinden, sanattan ayrı bir durum var orada. İlk defa bir filmi anadilinde izliyor; Türkler ya da Türkçe konuşanlar altyazı ile takip etmek zorundayken, o oturup rahatlıkla filmi kendi dilinde izliyor; ilk defa Lazca bilmenin bir ayrıcalık olduğunun farkına varıyor; o dilde bir sanat yapıtına bakıyor ve bunun da kendisine ne kadar zevk verebileceğini hissediyor. İlk gösterimde bazı izleyenler çok duygulanıp ağladılar mesela ve bu benim için çok önemliydi. Bu film hiçbir şeye yaramasa bile buna yaramasını umuyordum zaten. Kafkas Film Günleri'nde Hopa'da da gösterildi film. Ben malesef gidemedim o gösterime ama orada da aynı şeyler yaşanmış, insanlar aynı duygularla yaklaşmışlar filme. Üç yüz, dört yüz kişi geceleyin sahilde perdeyi açıp izlemişler filmi ve sonrasında gelip filmin bir kopyasını edinmek istemişler. Bu benim için çok önemli bir şey. İnsanların kendi dilinde yazıp, düşünüp, yaratabileceğini bilmesi; o dilin günlük hayatın dışında da düşünme ve üretme dili olabileceğini görmeleri benim için çok önemliydi.

Müjde Arslan: Lazcanın kullanıldığı başka film var mı?

Elif Ergezen: Benim bildiğim *Lazlar: 4000 Yıllık Tarih* diye bir belgesel var ama Lazca değil, Türkçe bir film. Sadece arada bazı

Lazca röportajlar var. Tamamen Lazca bir film benim bildiğim kadarıyla yok; ama o kadar büyük bir iddiayla da söylemek istemem. Belki de vardır, ben bilmiyorumdur.

Berke Baş: Ümit Kıvanç'ın Kazım Koyuncu için yaptığı bir belgesel var...

Müjde Arslan: Tabii, pek çok belgesel var ama tamamı Lazca olan bir belgesel yok sanırım. Kürtçe için de aynı şey geçerli aslında. Tamamı Kürtçe bir film ilk defa 2009'da Antalya'da gösteriliyor ve onda bile bir sürü insan tepki gösteriyor. Bütün bunların bu kadar geç olması çok büyük bir kayıp bence.

Elif Ergezen: Ben de filmde o yokluk hissini anlatmaya çalıştım. Ana dilini öğrenememişsen, konuşmamışsan, o dilde düşünmeyi bilmiyorsan sonradan bunun geri dönüşü pek mümkün olmuyor. O dilde düşünmediğin, o dilde yaşamadığın zaman o dilde üretemiyorsun da ve bu çok acı bir şey.

Müjde Arslan: Filmin ismi de oradan geliyor gibi sanki; belki de bir daha çıkmayacak Laz bir şair. O yüzden de sadece Hasan Helimişi'nin ölümü değil, Laz şairin ölümü...

Aynı soruyu Aydın sana ve gıyabında Rüya'ya da sorabilir miyiz? Belki sen ikiniz adına da anlatabilirsin neden bu filmi yaptığınızı.

Aydın Kudu: Adım Aydın Kudu. Kürt değilim, asimile olmuş bir Laz da değilim. Aksanlı konuşan bir Karadenizliyim. Bunu açıklama ihtiyacı duydum çünkü Karadeniz dışında herkes Samsun'un doğusunda kalanlara Laz der. Karadeniz'de her ırmağın denize ulaştığı yerde bir kasaba vardır. 1930'dan önce yol yoktu oralarda. Sahilden yukarı vadiye üç beş kilometre çıktınız mı bir köy görürsünüz. Kırk ile seksen kilometre arasındaki dağlarda da yaylalar vardır. Bütün hareket vadi ile deniz, yani kuzeyle güney arasında olduğu için, ben, mesela, bizim yanı köye bir kere gitmişimdir hayatım boyunca. Aslında iki köy arası sadece on beş dakikalık yürüme mesafesidir ama kimse merak edip gitmez. Bütün hareket vadiden sahile ve tersi şeklindedir. Dolayısıyla, burada 1930'dan önce yol da olmadığı için bırakın farklı vadiler arasını, aynı vadideki farklı yerleşimler arasında bile iletişim azdı. Bu da tabii farklı aksanları, ağızları ortaya çıkardı. Genelde Laz deniliyor Karadenizliyseniz ama mesela benim soyadım Kudu; eski Türkçe'de bilmekten dolayı duyulan mutluluk anlamına gelen bir kelime. Mesela yanda bir vadi var, Oğuzhan Direk Boyu; öteki Çetni Boyu vs.

Elif Ergezen: Neresi?

Aydın Kudu: Beşikdüzü, Şalpazarı bizden tamamen farklı mesela. Onların bir yan mahallesi Tonyalıları var. Coğrafi ortamın getirdiği bazı ortaklıklar var tabii, tarımsal aktivite, kuzey-güney hareketliliği vs. ama onun dışında tamamen farklı kültür alanları bunlar. Dışardan bakanlar için Karadeniz denilince hepsi Laz diye akla geliyor ama değil, tabii. Bu hem çok büyük bir farklılık hem de çok büyük bir zenginlik.

Elif Ergezen: Lazlar genellikle Rize'den, Pazar'dan sonradır...

Aydın Kudu: Fındıklı, Ardaşen, Hopa...

Elif Ergezen: Lazlarda da dilin farklılaşması söz konusu aslında. Pazar'da konuşulan Lazcayla, Artvin'de konuşulan farklıdır. Hatta birbirlerini anlamazlar bazı yerlerde.

Aydın Kudu: Mesela, benim kızkardeşim üç kilometre ötemizdeki bir kasabadan biri ile evli ve geçen gün günlük yaşamda kullandığımız farklı kelimeleri saydık, yüzden fazla çıktı. Bu fark genelde o yörenin ne kadar eski Türkçeden ne kadar eski Rumcadan etkilendiğine göre değişiyor. Şimdi bu filmi neden yaptığımız sorusuna dönersek; buradaki arkadaşlardan kimimiz bir dilin ölümüne üzülüyoruz, kimimiz bir kadının ölümüne... Biz de aslında denizimizi kaybettiğimize üzülüyoruz. Karadeniz insanı denizle iç içedir: Balıkçısı her türlü havada balığa çıkar; her akşam gece yarısına kadar sahil boyunca ineğini yıkar; çadırını kurar; annesinin beli ağrıyorsa sıcak kuma gömer; fındık toplarken terleyince öğle arasında on dakikada denize girip serinler vs... Bunlar yok artık çünkü Samsun'dan başlayıp aşağı yukarı altı yüz kilometre devam eden bu doğal yapının yüzde sekseni şu anda ortadan kaldırılmış durumda. Yapılan sahil yolu deniz dolgusu ile yapıldığı için hepsi kayboldu. *Yollar Çimen Bağladı* diye bir belgesel yapmıştık daha önce. Doğu Karadeniz'in bir dağ köyünde yaşayan yarı göçmen bir Çepni ailesinin yazın Kadırga yaylasına göçünü çekmiştik. Her yıl haziran ortasında, okulların bittiği cumadan sonraki pazar günü onların göçüne şahit olduk ama hiç kaydı yoktu; ne bir fotoğraf ne bir video...

Ben o zamanlar epeydir fotoğraf çekiyordum ama hiç video deneyimim yoktu. Bu dediğim aşağı yukarı beş sene önceydi. Gidip bir kamera aldım. Ama bir sene boyunca korkup elime bile almadım kamerayı. Fotoğraf makinesiyle daha özgürsün; video o özgürlükleri elinden alıyor. Ne yapsak ne etsek derken aldım elime kamerayı, çeke çeke öğrendim kullanmayı. *Yollar Çimen Bağladı*'nın çekimleri sırasında bir fotoğrafçıyla beraber özel uçakla uçtuk birkaç defa o bölgenin üzerinde. O zaman farkettilik yol yapımı için denizi nasıl doldurduklarını. O kıvrımlı yolu denizi doldurmak suretiyle dümdüz yapıyorlar. Niye dolduruyorsunuz,

yolu genişletseniz olmaz mı, dedik. Tabii, belediyeler iki şeritli yolun sağına soluna imar vermiş zamanında, şimdi yolu genişletmek için istimlak edip oraları yıkması gerekecek; bunun için para ödemesi lazım; insanlar mahkemeye verecekler vs. Orjinal planda bu yol içeriden geçecekti ve sahile dokunmayan transit bir yol olacaktı. Zamanı olan, turist gibi gezmek isteyen eski yoldan geçecekti, isteyen arkada yeni yapılan yolu kullanacaktı ve bu yeni yapılan yol da denizin dalgasının yaratacağı tahribata uğramayacak, evladiyelik bir yol olacaktı. Ama tabii bütün bunların olabilmesi için yolun geçeceği yerlerin istimlak edilmesi gerekecekti. Tabii, denizi doldurmak daha kolaylarına geldi çünkü, kimseye hesap vermek zorunda değiliz, deniz devletin malı, diye düşündüler. Kısaca, anladığınız kadarıyla müteahhit firmalara "Halk karşı çıkarsa arkadan geçin, başka yolunuz yok; çıkmazsa denizi doldurun, olsun bitsin," denmiş. Kimse de yeterince ses çıkartmayınca yaptılar. Ama dört yıldır beklediğimiz karar bugün çıktı: Fındıklıların açtığı davada Danıştay Karadeniz sahil yolunun bütünüyle hukuk dışı olduğuna karar verdi.

Elif Ergezen: Ama artık geri dönüşü de yok, yapıldı yol...

Aydın Kudu: O davada bütün sahil yolu projesinin geri alınması talebi de vardı ama tabii Danıştay sadece hukuk dışılığına karar verdi ve daha önce dava açmış herkese tazminat hakkı doğdu. Buradan filmin çekimine geri dönersek; Trabzon-Giresun arasında, Trabzon'dan 45 km batıda, 7 km'lik bir koy var. O koyda üç tane kasaba var ve bizim o yedi kilometrelik sahilimiz birinci ve ikinci derece sit alanı. Bu da sahil boyunca ilk elli metreye dokunulamayacağı; ikinci elli metreye günübürlük ahşap yerleşimler yapılabileceği ve kamu yararı varsa üçüncü elli metreye de dört metreyi geçmeyen bir bina yapılabileceği anlamına geliyor. Bir anlamda o sahilin bozulmayacağını garantiyi yani. Biz de buna güvendik ama ben her gittiğimde de belediye başkanına uğrar, bir sorun olup olmadığını sorardım. Bir gün yine öyle gitmiştik ve bir baktık ki dozerler çalışmaya başlamış bile. Koştum belediye başkanına, neler oluyor, hani burası sit alanıydı, arkadan geçecekti yol, dedim. Var mı bir proje, bakmak istiyorum, diyorum, bizde yok, Karayolları'nda, diyor. Gittim Karayolları'na, onlar da göstermediler çünkü yok öyle bir proje. Firmaya gittik, firmanın mühendisi bir şeyler anlattı, sonra baktı ki inanmıyoruz, hükümet ayırdığı üç kuruş parayla seçimlerden önce bu kadar kısa sürede yapacağım diyorsa bu yolu, yapacak bir şey yok bundan başka, dedi. Anladık ki yapacak bir şey yok, her şey mahvolmadan kaydedelim bari dedik ve çekimlere başladık. Nasıl bir film yapacağımızı, kahramanımızın kim olacağını hiç bilmeden başladık ve üç yıl sonra da *Son Kumsal* ortaya çıktı. İyi ki de hemen başlamışız

çekimlere çünkü o görüntüyü bir daha çekme şansımız yoktu. Bir şekilde denizimizi kaybettik bu geçen sürede. Eskiden o üç kasabada yaşayan herkes beş dakika yürüyerek denize ulaşıyordu. Şimdi ise denize en yakın yer 15 km mesafede.

Elif Ergezen: Artvin'de de aynı sorun oldu; bizim de orada küçük, oranın sakinlerine yeten bir plajımız vardı. Balıkçıların olduğu, insanların sahilde yürüdüğü, etraftaki çay bahçelerinde oturduğu çok sevimli bir koydu. En son Arhavi'ye kadar gelmişti yol. Bizim davalar sürdüğü, eylemler olduğu için geçirmediler bir süre ama en sonunda geçti ve Karadeniz'in daha ılımlı olduğu, çocukların denize girdiği o sahili de yol yaptılar.

Aydın Kudu: Hepsinden öte, siz yol yapma mantığını Konya Ovası'nda da Karadeniz sahilinde de aynı şekilde uyguluyorsanız zaten bir yanlışlık var demektir. Şimdi düşünün Konya Ovası'nı; evlerin hepsi bir arada, bir köydedir, tarlalar uzaktadır, değil mi? Orada bir otoban yaparsınız, bir iki giriş, bir iki çıkış verirsiniz otobana, sorun çözülür. Ama Karadeniz'de yerleşimler dağınık. Neredeyse her 50 metrede bir ev var. Kaç kere giriş, kaç kere çıkış vereceksiniz otobana? Uluslararası taşımacılıkta kullanılan tırlar hızlı geçsin diye güzelim sahili mahvettiler.

Elif Ergezen: Bir de inanılmaz bir hızla geçiyorlar ve çok tehlikeli...

Aydın Kudu: Ölümle sonuçlanan kaza sayısında da artış var zaten. Bütün alt geçitler kumla dolmuş.

Elif Ergezen: Daha iki yaz önce biz de kaza yaptık orada, çünkü kocaman bir tünel yapmışlar, tünel çıkışında keskin bir viraj var ve hiçbir işaret koyulmamış uyarı için. İnanılmaz bir şey... Orada o kadar sık kaza oluyormuş ki hastaneye gittiğimizde hemen, orada mı kaza yaptınız, diye sordular.

Aydın Kudu: GAP¹ projesine dökülen taşın dört katı Karadeniz'e döküldü. Bu çok yüksek bir miktar. Yolun tahmini maliyeti 1,5 milyar dolar olarak düşünülüyordu ama şu anda 4,2 milyar dolar ve üstüne üstlük yolu yapan firmaların garanti süresi sadece beş yıl. Daha iki yıl olmadan bütün o T dediğimiz bariyerler söküldü bile. Şimdi diyorlar ki deniz dalgasını hesaplayamamışız...

Elif Ergezen: Bunların yanında ekolojik dengeyi de altüst etti tabii. Balıkların yumurtlama alanları tamamen gitti, dolgunun altında kaldı ve 200 metre derinlikten sonra Karadeniz'de canlıların yaşama imkanı da azalıyor. Çok derine kadar çektiler yolu. Yöre halkının ekonomik düzenini de baltalıyor bir yandan, zira

sahilde balık avlamak da artık çok zorlaştı.

Aydın Kudu: Balıkçılıkla ilgili daha büyük problemler de var artık bu yol yüzünden. Karadeniz balıkçısı ne yapar? Her havada denize çıkabilir çünkü fırtına patlarsa takanın burnunu karaya çevirdi mi dalga zaten onu atar karaya. Ama şu anda bu artık mümkün değil.

Elif Ergezen: Sürekli ekolojik hayata etkilerine dönüyorum ama çok vahim sonuçları oldu bu yolun. Arhavi'nin sahilinde falez gibi bir çıkıntı vardır ve o çıkıntının diğer tarafı dünyada çok nadir bulunan bir kuş türünün her sene uğrayıp yumurtladığı bir alandı. Sadece yöre halkı biliyor bunu ve sit alanı da ilan edilmiş bunca zaman. Teknelerle o kayalıklara giderseniz görebiliyorsunuz sadece. Şimdi oranın içinden tünel yaptılar ve o kuşlar gelmiyor artık. Bir de Arhavi sahili küçük küçük bir yer aslında; tüm o sahil şeridinde kim bilir daha neler yok oldu...

Aydın Kudu: Temel sorunlardan biri de bunun "iyi bir şey" diye yapıyor olması. "İyi"nin ve "doğru"nun yeniden tanımlanması gerek bu ülkede. Ben bunları anlattığım zaman insanlar, yol da güzel olmuş ama, diyorlar...

Elif Ergezen: Evet, şimdi artık öyle diyorlar...

Aydın Kudu: Şimdi referandum yapılsın, İstanbul'da üçüncü köprü'nün yapılması için de %80 evet çıkar. Kimse düşünmüyor on sene, yirmi sene sonra ne olacak, neler etkilenecek, neler değişecek diye. Herkesin tek düşündüğü zengin olup araba almak ve bir yakadan diğerine hızlı geçmek. Başka bir hükümet olsa da yine aynı şeyler olacaktı belki de, çünkü o çıkar dünyası; ulaşım herkesin sorunu, ben de hizmet getiriyorum, diye düşünüyor. Bu yüzden bizim "iyi"den, "güzel"den, "doğru"dan ne anladığımızı sorgulamamız gerek önce.

Bütün bu anlatılanlardan çok açık ve net bir şekilde bu belgesellerin yapılma nedeninin mualif bir görüşü, duruşu ve itirazı dile getirmek olduğu ortaya çıkıyor. Bir kırgınlık, isyan söz konusu ve konuya dikkat çekilmek isteniyor. Bunun da bir adım ileriye götürülebilmesi için bu filmlerin seyirciyle buluşması, gösterilmesi lazım. İşin biraz bu tarafından bahsedebilir misiniz? Siz bu filmleri bitirince neler oldu, gösterimleriyle ilgili ne gibi olumlu ya da olumsuz şeyler yaşadınız? Bu filmleri yaparken ümit ettiğiniz tepkiler, geri dönüşler oldu mu?

Aydın Kudu: İnsanların çoğu, iyi, güzel yapmışsınız ama devlet de yolu yapmış, olmuş, bitmiş; halk da zaten cahil, anlamıyor,

kabilinden tepkiler veriyor. Ama sorun anlamamak, cahillik falan değil elbet; tepkisizlik... Tepkisizlik aslında bizim genel bir sorunumuz. Derdimizi kendi kasabamıza bile anlatamadık ki... Aydın, sen deli misin, işin mi yok, sen mi uğraşacaksın, sen mi kurtaracaksın bu memleketi, diyorlar. Kardeşime bile anlatamadım; o bile, takıyorsunuz kafaya bir şeyi, habire onunla uğraşıp duruyorsunuz, diyor. Turist Rehberleri Odası'nda bir gösterim yapmıştık. Orada da bir arkadaşım, "Aydın, yani senin derdin nedir bunlarla uğraşıyorsun? Türkiye'yi tanıtmak için Hakkari'den Edirne'ye kadar gidiyorsun, çok güzel, tabii bu arada sorunları da görüyorsun, ona da tamam, ama senin yapabileceğin bir şey yok ki," dedi bana. Hiç sesimizi çıkartmazsak yirmi yıl sonra bu ülkeyi tanıtacak hiçbir şey kalmayacak elimizde ama. Bunu göstermiyorlar bir türlü. Evet, gelişme, kalkınma önemli ama bunları hükümetin uyguladığı gibi çok hızlı ve plansız bir şekilde yaparsanız, ülke zenginleşir ama Türkiye farklı bir Türkiye olur; ülkenin değerleri, güzellikleri yok olur... Kimse bunları düşünmüyor; tepkisizlik, yılgınlık diz boyu.

Filmi tamamladık Ocak 2008'de, sonra eşimle (Rüya Köksal) bir ay tatile gittik dinlenmek için. Filmi birkaç festivale gönderdik bu arada, oralarda gösterildi. Tabii, derdimiz daha çok gösterilmesi, bir işe yaraması filmin. O sırada Başbakan'ın yolun açılışında yaptığı konuşmayı gördüm; Samsun'un doğusundaki bu 540 kilometrelik yol Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük kalkınma ve modernleşme projesidir ve benim hayalim ilerde bu yolun İstanbul'a kadar uzanıp üçüncü köprü ile bütünleşmesidir, dedi. Yani devam edecekler bu yola. Batı Karadeniz'e henüz dokunulmamış; benim de aklıma bu filmi gidip onlara göstermek, bakın bizim başımıza bu geldi, şimdi de sizin başınıza gelecek, demek geldi. Açık Radyo'da, Ömer Madra sağolsun yer verdi, birkaç program yaptık sonra perdeyi, projeksiyonu, ses ekipmanlarını arabaya yükleyip yola çıktık. Şile'yle Sinop arasında on iki ev belirledik; kasabalarda, köylerde, çiftliklerde; şehir merkezlerinde filmi gösterip, biz bunları yaşadık, sizin dur demek için daha vaktiniz var, uğraşın, bir araya gelin, hayır deyin ve gücünüzü gösterin, ancak böyle sahilinizi kurtarabilirsiniz, demeye çalıştık. Belgesel neyi değiştirir dersiniz, sadece pasif bir şekilde birkaç yerde gösterim yaparsanız değiştirmez belki çok şeyi ama gösterimleri aktif bir şekilde organize ederseniz onu somut bir paydaya dönüştürebilirsiniz ve epey de bir etkisi olur diye düşünüyorum.

İnebolu'daki gösterimde neler yaşandığından da biraz bahsedebilir misiniz?

Aydın Kudu: Şimdi, bireysel olarak bir film gösterimi yapmak istediğinizde kimseden izin almanız ya da bir yerlere bildirim

yapmanız gerekmiyor aslında. Ama gösterimi bir STK aracılığıyla yaparsanız o STK'nın yedi üyesinin imzalı talebini bölgedeki mülki amire, valiliğe, kaymakamlığa 48 saat öncesinden vermeniz, izin talebinde bulunmanız gerekiyor. Tabii, göstereceğiniz filmin bir kopyasını da veriyorsunuz. Aslında biz bireysel gösterim yapıyoruz; kimseye bildirim yapmamıza, izin almamıza gerek yok. Ama tabii biraz otosansür de işin içine giriyor, bir de dedik şimdi birisi çıkar, nerede kardeşim sizin izniniz, der vs, bunlarla uğraşmayalım istedik. Gideceğimiz yerlerdeki çevre ile ilgili STK'lara önceden haber veriyorduk duyuru işlerinde bize yardımcı olmaları için. Onlar duyuruyu yapıyordu, biz de gösterim için gittiğimizde her şey hazır oluyordu. İnebolu'da olay şöyle oldu: İlçede hiç STK olmadığı için Bülent Miskioğlu aracılığıyla Belediye Başkanı İdris Güleç'e ulaştığımız. Gitmeden iki gün önce kendisine telefon açıp detayları konuştuk. O da, sağolsun, yeri ayarladı, ilçede anonslar yaptırdı. Gösterim akşamı 300 izleyici geldi. İdris Güleç de oradaydı. Gösterim sahilde bir çay bahçesinde yapılıyor, ben de film başlamadan önce on dakika kadar bir konuşma yaptım. 1985 yazında İzmir'den Trabzon'a kadar bisikletle gezdiğimi, o gezi sırasında İnebolu sahilinde uyuduğumu anlattım ve o zamandan bu zamana sahilin olduğu bulunduğunu gördüğüm için çok mutlu olduğumu söyleyip halka ve belediye başkanına teşekkür ettim.

Sonra film başladı. Sekizinci dakikada demin de bahsettiğim Tayyip Erdoğan'ın konuşması var. Tam o sırada İdris Güleç beni yanına çağırdı: "Sen burada politika yapıyorsun," dedi. "Ne politikası başkanım," dedim. "İşte bak, sen bana çevre filmi dedin, ama bu politika" dedi. "Ben size filmi vermiştim, izlemediniz mi," dedim. "Hem bunları ben söylemiyorum ki, kendisi söylüyor" dedim. "Sen al bunu" dedi, "İstanbul'daki komünistlere izletirsin ancak" dedi. Ben böyle dondum kaldım; başkanım, dedim, "Şimdi dağıtılma bana ağzını burnunu" dedi. Rüya anlamadı ne olduğunu, öyle uzaktan bakıyor. Sonra görüntü gitti. "Pıllını pırtını topla, defol buradan," dedi. Ben öyle duruyorum; ne geri gidiyorum ne de bir şey diyorum. Yardımcısı ayağa kalktı, kolu- ma girdi; "Boş ver," dedi, "olay çıkmasın." Sonra Rüya geldi, ne oldu, diyor. Toparlanıp gidiyoruz, dedim. Gece on buçukta çıktık yola, 25 km ilerde Abana'da bir yer bulup geceyi orada geçirdik. Sivil toplum kuruluşlarının olmadığı yerlerde bu küçük krallar hep oluyor zaten; pasif bir despotluk hali var sürekli çünkü kendisine karşı hiçbir hareketle karşılaşmıyor.

İdris Güleç bir dönem DP'liydi, sonra iki dönem AKP'den seçildi, son seçimleri de kaybetti. Ben, tabii, bu tip bireysel reaksiyonları, inisiyatifleri hiçbir zaman bir partinin tekeline sokmuyorum. Zira ertesi gün daha ilginç bir şey oldu; yıllardır CHP'nin kalesi olan Abana'da da benzer bir şey yaşadık. Abana Belediye Başkanı Şevket Yazgan ile görüştük ertesi gün sabah. Bir gün

önce olanları anlattık; size de zarar gelmesini istemem, alın izleyin filmi, dedim. İzledi, bunda bir şey yok, gayet güzel ama Kaymakam'dan bir olur almamız gerekir, dedi. Dilekçeyi alıp Kaymakam'a iletti, bize de birkaç saat beklememizi söyledi. İki saat kadar sonra bir polis memuru bizi arayıp Kaymakam'ın gösterime izin vermediğini söyledi. Aslında büyük ihtimalle kendisi hayır diyemediği için biraz dolambaçlı yoldan hayır demiş oldu. Yoksa, zaten kanunen izin almamız bile gerekmiyordu. Velhasıl, bütün bunlardan sonra Sinop'a gittik ve o sırada basında duyuldu yaşadıklarımız. İdris Güleç hatta kendisini popülerleştirdiğimiz için teşekkür etti bize! Oylarının %5 arttığını söylüyordu. En sonunda, Başbakan'ın olduğu kısmı çıkartsınlar, istedikleri zaman buyursunlar gelsinler, demiş. Hâlâ olayı anlamamış yani... Bütün bu yaşananlardan sonra Belgesel Sinemacılar Birliği'ndeki arkadaşlardan web sitelerinde kişisel olarak düzenlenecek halka açık gösterimlerde kimseden izin alınması gerekmediğine ilişkin kanun maddesini yayınlamalarını rica ettim, ki bu kanun maddesini cebimizde taşıyalım, gereklikçe de ilgililere gösterelim...

Elif Ergezen: Hukuksal süreci de oldu herhalde bunun, değil mi?

Aydın Kudu: Şu anda mahkeme devam ediyor, evet. İfademiz alındı falan ama bir yıl daha sürer herhalde dava. Büyük olasılıkla üç-dört maddeden ceza alacak ve o da para cezasına dönüştürülecek ama iyi bir emsal olur hiç değilse...

Bu tür belgeseller başka şekillerde de seyircilere ulaşıyor diğer ülkelerde. Örneğin, yerel televizyonlar gösteriyor, DVD olarak piyasaya çıkıyor, internette çeşitli dağıtım imkanları olabiliyor. Siz de daha başka yollar denediniz mi?

Aydın Kudu: İyi hatırlattın, unutmuştum. Biz bu yola çıkarken 1000 tane çoğalttık bu filmde. Hatta, baktım ki evde kendim çoğaltmakla bitiremeyeceğim, Beylerbeyi'nde bir yere götürdüm. Onlar da bandrol gerekiyor, dediler önce. Ben de projeyi, satış amacıyla çoğaltmadığımı falan anlattım. Bunun üzerine onlar da maliyetine çoğaltıp katkıda bulunmak istediler yaptığımız işe. Bu tip bireysel katkı yapmak isteyen çok oldu filme, bu da bizi çok sevindirdi tabii. Para sıkıntısı yaşadığımızdan değil ama insanların yaptığımız işte kendilerinin de katkıları olsun istemeleri çok güzeldi. Bu 1000 DVD'yi satmadık, bağış karşılığında dağıttık insanlara. Kimisi 5, kimisi 10, kimisi 20 lira verdi. Amerika'dan 1000 dolar gönderen oldu. Topladığımız parayı da filmde gördüğünüz Temel Reis'in takasını yaptırmakta kullandık. Temel Reis'in 25 yıllık takası tamamen kendi dışında gerçekleşen olaylardan kaynaklanan hatalar zinciri sonucu kırılmıştı. Bizim yan köyden olmasına rağmen ben tanıımıyordum Temel Reis'i. Bir

gün bir baktım yolda bir kamyonet, kasasında da taka gidiyor... Hamsinin kavağa çıkması gibi bir şey yani... Topladığımız bağışlarla 6 ayda yeniden yaptırarak takayı ve 17 Mayıs'ta kırıldığı yerden denize indirdik bir törenle. Çok da güzel bir tören oldu. İnsanlar baklava falan getirdiler; çocuklar 23 Nisan törenine katılmış gibi rengarenk giyinmişlerdi; Trabzon'dan üç, dört kişi geldi vs. Temel Reis yeni takanın adını Son Kumsal koydu kendi kendine. Belki on senede yapamazdı kendi başına yeni bir taka. Toplanan parayla neredeyse tamamını karşılayabildik. Onun da küçük bir takası vardı; onu sattı, altı ayda bitti altı buçuk metrelik yeni taka. Törene NTV muhabiri de gelmişti. Filmi izlediniz mi, dedim. Evet, hani şu mizansenin olduğu film, dedi. İnanmıyor yani, ona göre takanın düşmesi, kamyonu taşıması falan tamamen mizansen. Onca insan bu kadar emek vermiş, fedakarlık yapmış, ona inandırıcı gelmiyor. 5-10 dakika sonra, Trabzon'da bir patlama olmuş, hızlıca gidip geleyim, dedi ve bir daha da gelmedi. Ben National Geographic ile de çalışıyorum zaman zaman. Oradan ekipler geliyor mesela bir köye; kameramanlar, gazeteciler, fotoğrafçılar vs. İstedikleri şeyi çekip gidiyorlar, bir daha da umurlarında olmuyor orada neler olduğu. Bu filmde öyle olmaması beni çok mutlu ediyor. Ne zaman Vakfikebir'in Kirazlı Köyü'ne yolunuz düşerse Temel Reis balık yapmaya söz verdi; bütün geçenleri bekliyor.

Müjde Arslan: Ama bizi zan altında bıraktı Aydın Bey... Elif'in de benim de, "Oraya bir daha hiçbir zaman gitmeyeceğiz, oradaki insanlar umurumuzda değil," gibi bir düşüncesi yok, olamaz...

Aydın Kudu: Yok yok, tabii.. Genelde dünyada böyle bir şey var, demek istedim.

Elif Ergezen: Sinema yapmak zaten zor ama belgesel sinemada bambaşka zorluklar da var. Bir kere, belgesel çekerken insanlarla ister istemez duygusal bir yakınlık kuruyorsun. Ben bazen nasıl bir mesafe koyacağım, filmi nereye koyacağım konusunda zorlanıyorum.

Aydın Kudu: İşte biz Karadenizliyiz. Derdimizi böyle tersten anlatıyoruz.

Müjde Arslan: Sizin filminiz kaç dakikaydı?

Aydın Kudu: Bir 56 dakikalık, bir de 38 dakikalık iki gişe versiyonu var.

Müjde Arslan: Bu sınırdaki yaşadıklarımız 56 dakikaya sığdırılmayacak şeyler aslında. Benim açımdan durum böyle en azından. Filmi çekince bitmiyor benim için; yaşamaya, çarpışmaya,

bir şekilde kavga etmeye ya da barışmaya devam ediyoruz.

Elif Ergezen: Belgesel çekerken hayatımıza bir sürü insan giriyor ve bana her seferinde bir daha çıkmayacaklar gibi geliyor. Bambaşka bir güven ilişkisi kuruyorsunuz insanlarla; hayatlarını açıyorlar size. O güven ilişkisi bir kez kurulduğu zaman da öyle büyük bir sorumluluk yüklüyor ki belgeselcinin omuzlarına... Mesleğin en büyük zorluklarından biri bu bence.

Aydın Kudu: Bir de şöyle bir şey var: İnsanlar bu filmlerden çok para kazandığımızı düşünüyorlar, açık açık olmasa da bununla ilgili sorular soruyorlar. Çünkü şöyle düşünüyorlar: Bunlar gelip 2-3 ay kalıyor burada. Bu kadar zaman ve para harcadıklarına göre ya çok paraları var ya da film bittikten sonra satıp para kazanıyorlar. Öyle olmadığını anlatmakta da bayağı zorlanıyorsunuz. Temel'in takasını yaptırdığımızda pek çok kişi ona, "Hadi iyisin, dört ayak üstüne düştün ama onlar da bu işten iyi para götürmüştür," demişler. Ben de Temel'e, "Denize girmeden bir yaz geçirdin. İnsanlar bu konuda ne düşünüyor? Biz galiba bir hata yaptık diyen var mı?" diye sordum. Temel dedi ki, "İnsanlar onu sorgulamaktansa denize sırtlarını dönmeyi tercih ediyor, hatta deniz kelimesini günlük konuşmadan bile çıkardılar." Tartışmıyorlar bile yani.

Böyle bir kabullenme var.

Aydın Kudu: Kabullenme ya da umursamama; bir şekilde sorgulamak istemiyorlar. Bir de çok hızlı adapte oluyorlar. Ben her gittiğimde evdekilerle eski günleri, çocukluğumuzu hatırlayıp ağlıyorduk. Ama genel anlamda insanlarda öyle bir hassasiyet yok. Hatta biz en az ilgiyi kendi kasabamızda görüyoruz. İnsanlar, bizi iyi tanıtmadın, kasabamıza kötülük yaptın, diyorlar.

Müjde Arslan: Aynı şeyi ben de yaşadım. Hamburg'daki gösterimde salonda Mardinliler vardı. Söyleşi sırasında, Mardinlileri kötü gösteriyorsunuz, filan dediler.

Elif Ergezen: Sadece Mardinlileri de değil, Kürtleri kötü gösteriyorsunuz, diyorlar.

Müjde Arslan: Ben de bunun Kürtlükle değil, geri bırakılan topluluklarla ilgili olduğunu anlatmaya çalıştım.

Elif Ergezen: Girişte yaptığın konuşma çok güzeldi, onun altını tekrar çizmek lazım belki. Düzgün eğitimden ve ekonomik olanaklardan yoksun bırakılınca geriye cahil bir din ve hocalar kalıyor. O zaman mücadele de edemez hale geliyorsun. Aslında o özgürlükler elde edildikten sonra da tartışılacak, film yapılacak

çok konu var. Tam cümleli hatırlamıyorum ama, "Halklar kendi iç sorunlarını kendileri çözmeye başlarlar," gibi bir şey söyledin. Bence o da çok önemli.

Müjde Arslan: Hamburg'da bize, Mardin'i kötü gösteriyorsunuz, diyen bir genç kıza çıkışta da konuşmaya devam ettik. Onun da iki annesi, yani annesinin kuması varmış. "Bunları göstermemizin kötü olduğunu söylüyorsun. Göstermezsek, tepki vermezsek bu böyle sürer, istediğin bu mu?" dedim.

Elif Ergezen: Ne cevap verdi, çok merak ediyorum.

Müjde Arslan: Konuştukça tavrını değiştirdi. Filmde çocuklar da konuşuyorlar belli yerlerde. Onların da söylemek istedikleri var çünkü. Evde iki annenin, iki kadının olması, yaşanan o şiddet çocuklarda ciddi tesirler yaratıyor. Filmde konuşan çocuklardan biri de buna değiniyordu. Genç kız, keşke çocukların, gençlerin düşüncelerine yer verdiğiniz bölümler daha fazla olsaydı, dedi. Dediğimiz gibi, bizi kötü gösteriyorsunuz eleştirileri de geliyor ama benim belgeselden anladığım tam da böyle bir şey. Belgeselin hakikaten devrimci bir tarafı var. Alanlarda konuşmakla belgesel yapmak birbirine çok yakın şeyler.

Ölüm Elbisesi: Kumalık filminin dağıtımı nasıl oldu?

Müjde Arslan: Ben dağıtım konusunda çok amatörüm. Filmi kim isterse ona gönderiyorum, fazladan bir çaba göstermiyorum. Bir filmi bitirince hemen başka belgeseller üzerine çalışmaya başlıyorum çünkü. Bu filmi tesadüfen 8 Mart'tan önce bitirdik. Batman'da gösterim yapıldı. Çok da güzel oldu. Altyazıda bir şeyler illa ki eksiliyor. İnsanların, özellikle kadınların, kendi dillerinde izleyebildiği bu filme gösterecekleri tepkiyi çok önemsemiştim. Doğru tepkiler de alınca bir cesaret gelmişti bana, kötü bir şey olmamış diye düşünmüştüm.

Batman'da Yılmaz Güney Salonu'nda mı gösterildi?

Müjde Arslan: Evet. Sonra Türkiye'deki festivallerde gösterildi ve benzer tepkiler aldı. İlgi var yani, yurtdışından da var. DVD'sinin yapılması yönünde de talep var.

Aydın Kudu: Nasıl yani, piyasada değil miydi?

Müjde Arslan: Şu an değil ama talep var. Herkes filmi insanlara ulaştınsın ister ama açıkçası ben dağıtım işine çok vakit harcayamadım şu ana kadar.

Ama, tabii, şöyle bir şey de var, kendi deneyimimi biraz pay-

İlaşayım: 3 Saat filmini 2008 yılının Haziran ayında bitirdik. Yaklaşık bir buçuk yıl oldu yani. Biz de sizin gibi filmi sırtlayıp Türkiye'nin çeşitli yerlerine götürdük, gösterdik ama izleyici sayısına baktığımızda 4 bin kişi civarında hâlâ. Bunlar çok düşük sayılar aslında.

Aydın Kudu: Doğu Karadeniz Çevre Platformu Başkanı bizim filmimizi çevreyle ilgili bütün kanallara vermiş. Onlar bir yıldır sürekli gösteriyor.

Yerel kanallar mı?

Aydın Kudu: Evet. Birçok insan, "A, evet, gördüm o filmi," diyor. Öyle bir şey de yapılabilir para talebiniz yoksa. Zaten olsa da vermezler.

Türkiye'deki dağıtım ve seyirciye ulaşma sorunları ile ilgili sizler bir şey söylemek ister misiniz?

Elif Ergezen: Belgesellerin seyirciye ulaşmasında en önemli mecralar festivaller ama maalesef belgeseller festivallerde inanılmaz muamelelere maruz kalıyor. Bazen küçük bir salona projeksiyon koyup DVD'den oynatıyorlar ama ne ışık ne ses ne de alt yazı ayarı yapıyorlar. Ben Türkiye'de düzgün alt yazı yapılan bir festivale henüz rastlamadım maalesef. Bir de, mesela, otomatik olarak Türkiye'den gelen filmlerin Türkçe olacağını düşünüp bizden İngilizce alt yazılı bir versiyon istiyorlar. Film Lazca yapılmışsa mesela, hem Türkçe hem İngilizce alt yazıyla nasıl izleteceğiz sorusu gösterim sırasında akıllarına geliyor. En son Antalya Film Festivali'nde bir yönetmenin filminin gösterimini bu yüzden iptal ettiler. Sizin miydi o film?

Müjde Arslan: Metin'in filmi. Aynı gün Halit Refiğ anması da vardı.

Elif Ergezen: Böyle durumlarda ilk gözden çıkarılan belgeseller oluyor.

Berke Baş: Ama festival programından da bahsetmen lazım.

Elif Ergezen: Festival programı festivalden dört gün sonra insanlara ulaşıyor zaten, filmler bitmiş oluyor.

Berke Baş: Belgeseller programda "Türkiye'den Belgeseller" diye geçiyor ve her gün saat iki ya da dörtte diye zaman veriliyor. Diğer filmlerin, kısa filmlerin falan adı veriliyor ama belgeseller "Türkiye'den belgeseller" adıyla geçiyor programda.

Elif Ergezen: Bir paket program.

Berke Baş: Ama hangi film, hangisine gideceğim, günün sürprizi ne, paketten ne çıkacak? İnternette de bilgi yok.

Elif Ergezen: Hangi filmi izleyeceksiniz, filmin konusu nedir, yönetmeni kimdir? Bazen salonda festival ekibinden kimse de olmuyor. Çıkıp, filmin yönetmeni benim, diye kendinizi tanıtmamız filan gerekiyor. Dediğimiz gibi, en temel gösterim alanımız festivaller, orada kurulan iletişim, aldığımız geri dönüşler çok kıymetli. Bütün sene çalışıyorsunuz, çaba harcıyorsunuz; karşılığını göreceğiniz tek alan da festivaller ama maalesef seyirciyle buluşmanız bile engelleniyor bir şekilde. Siz İstanbul Film Festivali diyeceksiniz ama ben şimdiye kadar bunu düzgün yapan bir festival görmedim.

Berke Baş: Bunu daha önce de konuştuk, benim çok iyi bir tecrübem oldu İstanbul Film Festivali'nde.

Elif Ergezen: Ama orada da çok fazla belgesel gösterilemiyor maalesef, yan program gibi oluyor. Belgesellerin daha çok gösterilmesi gerekiyor.

Berke Baş: Tabii ki yan program ama altyazı konusunda falan çok iyiler. Filmleri sunan, soru-cevap kısmını yöneten kişiler çok ilgili oluyor.

Elif Ergezen: Hep yan program olarak gösteriliyor belgeseller. Aslında festivallerin belgesel göstermek gibi bir derdi de yok. Sosyal duyarlılık göstergesi olarak programa alıyorlar; lütfediyorlar bir anlamda. Belgesel filmler diğerleriyle bir tutulmuyor. *İki Dil Bir Bavul*'un vizyona girmesi çok önemli bu anlamda. İlk defa bir belgesel vizyona girdi. Gerçi belgesel olduğu söylenmedi hiçbir yerde ama yine de iyi bir gelişme.

Ona dikkat çekmek lazım aslında. Türkiye'de vizyona girebilmesi için bir filmin belgesel olduğunu mümkün olduğu kadar saklamak, onu bir kurmaca filmmiş gibi pazarlamak gerekiyor.

Berke Baş: *İki Dil Bir Bavul* kurmaca film gibi pazarlandığı için başarısı belgesel filmlere yönelik algıyı çok değiştirmiyor maalesef. Bu algıyı nasıl kırabileceğimizi düşünmeliyiz.

Ama işte, acaba onun yolu filmi seyircilere ulaştırırken onun bir belgesel olduğunu söylemek mi? Böyle yapmak belgeselcinin sorununu çözer mi diye düşünmek lazım.

Berke Baş: Radikal'de ve Milliyet'te yarı-kurmaca, yarı-belgesel diye yazmışlar. Hiç de anlamadığım bir tanım bu, üstelik doğru da

değil. *İki Dil Bir Bavul* tam bir belgesel, muhteşem bir belgesel.

Elif Ergezen: Ama işte aynı şey sizin de başınıza gelmiş: NTV kameramanı gelip "Kurgulamışsınızdır siz onu, öyle çekmiş olamazsınız," demiş. İnsanlar güzel bir şey gördükleri zaman mi-zansen yarattığını düşünüyor. Türkiye'de yerleşmiş belgesel algısıyla ilgili bir şey herhalde. Seyirci öyle belgeseller izlemeye alışmış ki, sinema diliyle belgesel çekilebileceğine inanamıyor; bu kesin kurmacadır, diye düşünüyor.

Berke Baş: Buna şunu eklemek istiyorum: Belgesel filmlerin, problemlerin tartışılmasına, hatta çözümüne yönelik adımlardan biri olarak görülmeye başlanması gerekiyor. Ama zaten genel olarak problemleri tartışmama, onlara sırtımızı dönme eğilimindeyiz. Bizim insanları problemlerin tartışılması gerektiğine, filmlerin de bu anlamda güçlü araçlar olduğuna ikna etme yönünde çaba göstermemiz gerekiyor. Mesela, *3 Saat* filmine kadar eğitim sistemini tartışan başka bir film yok ama 4 bin kişi gördü filmi diyorsun. Bu kadar önemli, milyonların hayatını etkileyen bir problemi bu kadar kalpten, bu kadar güzel ve doğru anlatan bir filmi 4 bin kişi izliyor. Bu önemli bir problem.

Elif Ergezen: Görsellik, estetik elbette önemli ama benim için içerik çok daha önemli belgesel sinemada. Bazen öyle hikayeler izliyorum ki o belgeselin nasıl çekildiği hiç umurumda olmuyor. Bazen belgesellerin çok fazla üstüne gidildiğini, yıpratıldığını düşünüyorum. Belgesel, bir gerçeği anlatır. Bazen değiştirebildiği de olur ama en azından direnir, isyan eder. O nedenle de bence içeriği her şeyden daha önemli. *İki Dil Bir Bavul* gibi hem içeriği hem estetiği birleştirebilen örnekler çok güzel ve bu yönde çalışmak da gerekir ama başka bir değerlendirme sisteminin de olması lazım belgeseller için.

Aydın Kudu: Dediklerinize katılıyorum ancak, bence, bir şey daha eklenmesi gerekir: Mesela, dört -beş yıl önce, bizim de yeni başladığımız dönemlerde Fransız Kültür'de seyrettiğimiz filmlerin hemen hepsi çamur gibiydi. Eski, renk ayarı bozuk projektörlerle gösterim yapılırdı. Belgesellerin derdini anlatabildiği mecralar bu kadar kısıtlıyken bir de görüntünün kötü olmaması gerekiyor. Pera Müzesi'nde de, mesela, bir çok film flu seyredildi.

Elif Ergezen: Pera Müzesi'nde çok güzel projeksiyon aletleri var ama altyazılı filmlerde altyazı makinesini yukarı koydukları için sorun yaşanıyor. Benim filmim gösterilirken de öyleydi; projeksiyonun ışığı filmin görüntüsünün üstüne bir perde gibi girdi ve öyle gösterildi. Yapabileceğimiz bir şey yok, dediler.

Aydın Kudu: Bence de görüntüye biraz dikkat etmek gerekiyor.

Bütçeniz varsa birkaç senede bir yeni makine almanız gerekir. Bu filmde önemli bir konuyu işliyorum, görüntü önemli değil, deyip kötü film yapan pek çok arkadaşımız var. Kötü görüntü içerikle de ilgilenilmemesine neden olabiliyor. Bazen de sırf görüntü kalitesi, estetik bile bir filmi izlettirebiliyor.

Elif Ergezen: Biliyorum, onun zaten farkındayım ama ne demek istediğini anlamışsınızdır: Önemli olan tek şey içeriktir demiyorum, estetik de önemli. Umarım bu filmimden de anlaşılıyordur zaten. Anlattığınız hikayeyi, vermek istediğiniz duyguyu nasıl geçireceğiniz; nasıl bir görüntü ve ses kullanacağınız tabii ki önemli ama bence insanlar belgeselleri izlerken –özellikle küçük yerlerde- bambaşka bir ilişki kuruyorlar filmle. Kurmaca bir filmde çok daha farklı bir ilişki kuruyorlar. Gerçek bir öykü izliyorlar ve izlediklerinin gerçek olduğunu bilmelerinin algılamalarını da çok değiştirdiğini düşünüyorum.

Aydın Kudu: Küçük yerlerdeki insanların ilgisi biraz da şundan kaynaklanıyor: Bir kere ilk defa kendilerini perdede görüyorlar. Bir de, önemsediklerini hissediyorlar. Hayatlarında ilk defa birileri dertlerini, bir konu hakkındaki düşüncelerini soruyor.

Elif Ergezen: İşte bu noktada teknikmiş, kameraymış, estetikmiş, muhteşem imkanlarmış filan, onlar bence biraz daha geri planda kalıyor.

Aydın Kudu: Tabii, ama zaman varsa biraz özen göstermekte de fayda var.

Elif Ergezen: Özen göstermek her zaman iyi.

Aydın Kudu kimdir?

Turist rehberi, fotoğrafçı ve belgesel filmci Aydın Kudu, 1987'den beri aktif olarak turist rehberliği yapıyor. Fotoğrafları İstanbul, Philadelphia ve Boston'da sergilendi. Heritage dergisinin fotoğraf editörlüğü ve National Geographic dergisinin yerel uzmanlığını yürütüyor. Eşi Rüya Arzu Köksal ile birlikte çektiği iki belgeseli vardır.

Belgesel Filmlerinden Bazıları

Yollar Çimen Bağladı, 2006

Son Kumsal, 2007

Ödüllerinden Bazıları

2006 Boston Türk Filmleri, En İyi Belgesel Film Ödülü (Yollar Çimen Bağladı)

2006 İFSAK Ulusal Kısa Film ve Belgesel Yarışması, En İyi Belgesel Film Ödülü (Yollar Çimen Bağladı)

2006 Ankara Film Festivali, Belgesel Film Yarışması, Amatör Kategori Jüri Özel Ödülü (Yollar Çimen Bağladı)

2009 TRT Belgesel Film Yarışması, Amatör Kategori Birincilik Ödülü (Son Kumsal)

Elif Ergezen kimdir?

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, 2005 yılında burslu olarak Paris 1 Panthéon Sorbonne Üniversitesi'nde sinema yüksek lisansı yaptı. Pek çok sinema projesinin yapım ve kurgusunda görev aldı.

Belgesel Filmlerinden Bazıları

Dün, Başka Yerde, 2004

Ana-Oğul, 2006 (Ada Film Kolektif, Fransa)

Şairin Ölümü (Şairişi Ğura), 2009

Müjde Arslan kimdir?

1981 yılında Mardin'de doğdu. Öğrencilik yıllarında Dicle Haber Ajansı'nın Diyarbakır şubesinde gazeteciliğe başladı. Aynı yıl kültür ve sanat muhabiri olarak ajansın İstanbul şubesine geçti. Daha sonra Gündem gazetesinde sinema yazıları yazdı, kültür ve sanat editörlüğü yaptı. Aralarında Virgül, Varlık, Edebiyat Eleştiri, Cumhuriyet Pazar, Mesele'nin de bulunduğu çok sayıda yayında sinema ve edebiyat yazıları yayınlandı. *Son Oyun* adlı ilk

kısa filmi yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli ödüller aldı. Dicle Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nün ardından başladığı sinema yüksek lisansına Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde devam ediyor. *Rejisör: Atıf Yılmaz* adında derleme bir kitabı bulunuyor. Sinema çalışmaları devam eden Arslan, bu alanda bir ilk olan *Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm* adlı bir derleme kitabı da bulunmaktadır.

Filmlerinden Bazıları

Son Oyun, 2006 (Kısa Film)

Kirasê Mirinê: Hewitî (Ölüm Elbisesi: Kumalık), 2009 (Belgesel)

Ödüllerinden Bazıları

2006 Marmara Üniversitesi Kısa Film Yarışması, En İyi Görüntü Mansiyon Ödülü (Son Oyun)

2008 Boston Kısa Film ve Belgesel Yarışması, En İyi Film Ödülü (Son Oyun)